

Deutschstunde hat Gold im Munde ... avagy: elferdített közmondások az idegen nyelvi és anyanyelvi oktatásban

Mottó:

„Ausnahme

Ein Mensch fällt jah in eine Grube,
Die ihm gegraben so ein Bube.

Wie? denkt der Mensch, das kann nicht sein:

Wer Gruben gräbt, fällt selbst hinein!–

Das mag vielleicht als Regel gelten:

Ausnahmen aber sind nicht selten.”

1. A frazeológia az idegen nyelvek oktatásában

A német, mint idegen nyelv tanításának a frazeológia szerves része, hiszen az állandósult szókapcsolatok ismerete minden idegen nyelv ismeretéhez elengedhetetlen. Ma már számos frazeológiai gyűjtemény áll rendelkezésünkre, amelyekben az állandósult szókapcsolatoknak standard alakját, jelentését, stilisztikai színezetét vagy éppen eredetét találjuk.¹ Egy nyelvtanárnak sem jutna azonban eszébe, hogy ezekből a lexikonszerű gyűjteményekből tanítsa a frazémákat, hiszen ezek használatát szövegbe ágyazva lehet a legkönnyebben elsajátítani.²

A frazeologizmusokkal való foglalkozás akkor igazán élvezetes a tanulók számára, ha ez játékosan történik, olyan feladatokon keresztül, amelyek a tanulókat nem csupán passzív befogadásra készítik, hanem lehetővé teszik, hogy a tanuló konstruktív módon részt vegyen a frazéma megértésében. Az ilyen feladatoknak az a céljuk, hogy felkeltsék a tanuló érdeklődését, a tanulók maguk oldják meg a nyelvi rejtvényt.

A szólások és közmondások, illetve az állandósult szókapcsolatok gyakran nem kodifikált formájukban, hanem valamilyen módosult alakban, játékosan elferdített változatban szerepelnek a szövegben, s ilyenkor az idegen nyelvet tanuló egyén még nehezebben tudja felismerni az illető szó szerkezetet. Az ilyen kommunikációs korlátok megszüntetése érdekében az állandósult szókapcsolatok oktatásának még nagyobb helyet kell kapniuk az idegen nyelv oktatásában.

Írásomban a továbbiakban az állandósult szókapcsolatoknak csak egy csoportjára, mégpedig a közmondásokra koncentrálok, és azzal foglalkozom, hogy milyen szerepet töltenek be a mai nyelvhasználatban. Ennek fényében feladatokkal illusztrálok, hogy a közmondások tanításának milyen módjai lehetségesek a német, mint idegen nyelv tanításában. Nem konvencionális oktatási módról lesz szó, hanem a frazémák olyan rendhagyó, játékos feldolgozásáról, amely véleményem szerint a tanulókat lényegesen jobban motiválja, és eredményében is sokkal hatékonyabb, mint a téma hagyományos megközelítése.

2. Közmondások a mai német nyelvhasználatban

A közmondásokat külön csoportként tárgyalják az állandósult szókapcsolatokon belül, mert mondatformájuk, és mint lezárt mikroszövegek építhetők be a szövegbe.³ A másik fontos jellemzőjük, amely a definíciókban hangsúlyt kap, jelentésükre vonatkozik, miszerint a közmondás „velv», az általános érvényűség igényével használt »életbölcesség«, tanács vagy ítélet, de mindenesetre

olyan mondat, amelynek tartalmával kapcsolatban fölvehető az »igaz vagy nem igaz« kérdése, és amely mindig többé-kevésbé korhoz kötött, és ezért társadalmilag is meghatározott világnézetet tükröz” (O. Nagy 1976:12).⁴

A modern nyelvhasználatban a közmondások igazságtartalmát gyakran megkérdőjelezzik. Érvényességük és nevelő hatásuk már nem a régi : „Die meisten Sprichwörter verkünden Binsenwahrheiten, die noch dazu anfechtbar sind. Machte sich einer daran, eine Ethik der Sprichwörter zu schreiben, aus seinem Buche sähe das etwas dümmliche Spießergesicht des ewigen Besserwissers auf den Leser” (Mackensen 1979:87). (A legtöbb közmondás közhelyt tartalmaz, amely támadható. ⁵ Ha valaki arra vállalkozna, hogy megírná a közmondások etikáját, könyvéből az örökkösen okoskodó, kicsit ostoba nyárspolgár tekintene az olvasóra.) Felvetődik tehát a kérdés, hogy a mai nyelvhasználatban hol és milyen kommunikatív célokkal használnak mégis közmondásokat.

A közmondások elferdítésének többféle módja ismeretes, ezek közül a német nyelvben nagyon elterjedtek az ún. wellerizmusok, melyek jól példázzák, hogy a közmondások általános igazságértékét a beszélők gyakran nem veszik komolyan. A wellerizmusok, mint egyfajta közmondásparódiák, karikózzák és ironikusan megkérdőjelezzik a közmondás jelentését. pl.: „Was sich liebt, das neckt sich”, sagte die Katze und fraß die Maus”. Mint a példából is kitűnik, a wellerizmusok három részből állnak: az első rész egy közmondást tartalmaz, a második megnevezi a beszélőt, a harmadik pedig a szituációt, amelyben a közlés elhangzott.

A közmondások gyakran mennek át formai vagy jelentésbeli átalakításra, jelentésüket olykor az ellentétébe fordítják,⁶ ezzel is rámutatva arra, mennyire nem érvényes a bennük rejlő bölcsesség. Erre látunk egy példát Josef Reding „Lob den Tag vor dem Abend” (Nyugta előtt dicsérd a napot) című versében, amelyben nyolc ismert német közmondás tagadását találjuk.⁷ Az elferdítés ironikus, részben humoros, mindenesetre nagyon eredeti, és a modern korszellemet jobban tükrözi, mint a hagyományos népi bölcsességek. Egy megfordított életbölcsesség Reding verséből:

„Viele müssen alles so heiß essen,
wie es gekocht wird,
sonst ist kein Essen mehr da!”

(Sokaknak olyan forrón kell enniük a kását, ahogyan főtt, különben nem marad nekik mit enni.)

(Vö. Es wird nicht so heiß gegessen, wie es gekocht wird. = 'man stellt sich vieles viel schlimmer vor, als es dann tatsächlich ist' – Duden 1992: 186.) A nyelvi játék abban rejlik az említett példában, hogy a szerző utal a közmondás szó szerinti jelentésére, literalizálja azt.⁸ Hasonló példákat találunk a következő gyakorlatban is:

Feladat:

Magyarázzák meg, miben rejlik a komikus hatás a következő wellerizmusokban!

- „Scherben bringen Glück”, sagte der Glaser, der den Leuten über Nacht die Scheiben einwarf.
- „Wer die Wahl hat, hat die Qual”, sagte der Mann und ging nicht ins Wahl-, sondern ins Stammlokal.
- „Ausnahmen bestätigen die Regel”, sagte der Strauß und steckte den Sand in den Kopf.
- „Aller guten Dinge sind drei”, sagte das vierte Rad am Wagen und ließ die Luft ab.
- „Aller Anfang ist schwer”, sagte der Dieb und stahl zuerst einen Amboß.

A közmondások közhelyszerű igazságai, „ódivatú” erkölcsstartalma a mai ember számára gyakran már nem érvényesek. Ehelyett új életigazságok születnek aforizmusok és közmondás-perzifikációk⁹ formájában, pl.:

- Besser eine Taube auf Dach als ein Spatz in der Hand. (← Besser ein Spatz in der Hand als eine Taube auf dem Dach.)
- „Morgenstunde hat Gold im Munde”: der Wunschtraum nanchtscheuer Dentisten. (← Morgenstunde hat Gold im Munde.)
- Der Mensch denkt, aber der Nebenmensch lenkt. (← Der Mensch denkt, Gott lenkt.)

- Man lebt nicht einmal einmal. (← Man lebt nuer einmal.)
- Was du heute kannst besorgen, kannst du dir morgen bestimmt nincht mehr leisten! (← Was du heute kannst besorgen, verschiebe nicht auf morgen!)

Bizonyos közmondásokat különös előszeretettel fordítanak el. Az alábbi közmondás-perzifikációk mind ugyanarra a közmondásra vezethetők vissza. **Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein.** = 'wer abdern zu schaden versucht, schadet sich dadurch oft nur selbst' – Duden 1992: 276. (Aki másnak vermet ás, maga esik bele. = Aki másnak akar bajt szerezni, ezzel gyakran épp magát keveri bajba. – O. Nagy 1976: 721.)

- Andern keine Grube graben! Die meisten Leute sind die Schaufelei nicht wert.
- Wer anderen eine Grube gräbt, sieht gern hinein.
- Nicht jeder, der anderen eine Grube gräbt, ist Tiefbauer.
- Wer andern eine Grube gräbt, ist Bauarbeiter. (Vö. Mieder 1985a I. köt.: 50, II. köt.: 58.)

Reding már idézett versében is szerepel ez a közmondás (vö. uo.):

„Wer andern eine Grube gräbt,
weiß, wo sie ist und fällt
selten hinein.“

Feladat:

Mely közmondásokat fordítottuk el a következő példákban? (Ajánlott forrás a példaanyag összeállításához: Mieder 1985a.)

- Wo kein Weg ist, ist auch kein Wille. (← Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg.)
- Was ich nicht weiß, macht mich heiß. (← Was ich nicht eiß, macht mich nicht heiß.)
- Wer nicht arbeitet, soll speisen. (← Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen.)
- Wer A sagt, der muß nicht B sagen. Er kann auch erkennen, daß a falsch war. (← Wer A sagt, muß auch B sagen.)
- Hunde, die beißen, können nicht bellen. (← Hunde, die bellen, beißen nicht.)
- Man soll den Tag nicht vor dem Frühstück loben. (← Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben.)

Feladat:

Mely közmondásokat rejtettük el a következő mondatokban?

- Der Klügere muß nachgeben, sonst ist er der Dumme. (← Der Klügere gibt nach.)
- Liebe, die durch den Magen geht, braucht das Herz nicht zu belasten. (← Liebe geht durch den Magen.)
- Achtung vor dem Alter! Die Torheit vorm Alter schützen! (← Alter schützt vor Torheit nicht.)
- Neue Besen kehren nicht nur gut, sie sind auch hübscher als alte. (← Neue Besen kehren gut.)
- Wer zuletzt lacht, hat es nicht eher begriffen. (← Wer zuletzt lacht, lacht am besten.)

Különösen élvezetesek a nyelvtanulók számára azok a példák, amelyek két – vagy akár több – közmondás, illetve szólás keveredéséből keletkeztek, pl.:

Feladat:

Az alábbi mondatok mindegyikében egy közmondást és egy szólást vagy két közmondást vontunk össze. Melyek ezek? Keresse ki a szóítári alakokat és jelentésüket a Duden-sorozat 11. kötetéből (Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten)!

- Lieber ein Spatz in der Hand, als nicht alle Tassen im Schrank! (← Besser einen/den Spatz in der Hand als eine/die Taube auf dem Dach = 'etwas, das einem sicher ist, ist besser als etwas, was man lieber hätte, das aber unerreichbar ist' (Duden 1992: 671) + nicht alle Tassen im Schrank haben = 'nicht bei Verstand sein' (Duden 1992: 714.)

- Lieber ein Blatt vor dem Mund als ein Brett vor dem Kopf! (← (sich) kein Blatt vor den Mund nehmen = 'open seine Meinung sagen' (Duden 1992: 113) + ein Brett vor dem Kopf haben = 'begriffsstützig sein' (Duden 1992: 127).)
- Der Klügere gibt nach, aber nur einer von jenen, die durch Schaden klug geworden sind. (← Der Klügere gibt nach. = 'in einem Streit sollte der Klügere eher zum Einlenken bereit sein' (Duden 1992: 391) + Durch Schaden wird man klug. = 'aus negativen Erfahrungen lernt man für künftiges Verhalten' (Duden 1992: 610).)
- Morgenstund ist aller Laster Andrang! (← Morgenstund(e) hat Gold im Mund(e). = 'am Morgen läßt es sich gut arbeiten; wer früh mit der Arbeit anfängt, erreicht viel' (Duden 1992: 494) + Müßiggang ist aller Laster Anfang. = 'wer nicht arbeitet, seinen Lebensunterhalt nicht selbst verdient, ist andällig für schlechte Einflüsse' (Duden 1992: 500).)

A közmondás-persziflázoknak megannyi fajtája ismeretes, közöttük talán a leggyakoribb és legkedveltebb fajta a lexikai szubsztitúció.¹⁰ Erre is sok példát találunk Meider már említett könyvében (1985a), így játékos feladatok gyorsan összeállíthatók.

Feladat:

Ismert közmondások szavait cseréltük ki a következő közmondás-persziflázokban. Hogy hangzik az eredeti közmondás? Magyarázza meg a szócsere okozta jelentésváltozást! Keresse meg a felsorolt közmondások magyar megfelelőit!

- Überstund hat Geld im Mund. (← Morgenstund hat Gold im Mund. – Ki korán kel, aranyat lel.)
- Eigentor stinkt. (← Eigenlob stinkt. – Az öndicséret bűdös.)
- Eile mit Keile. (← Eile mit Weile. – Lassan járj, tovább érsz!)
- Rente gut, alles gut. (← Ende gut, alles gut. – Minden jó, ha jó a vége.)
- Eitelkeit ist aller Laster Anfang. (← Müßiggang ist aller Anfang. – A henyélés minden bűn szülőanyja.)
- Wörter machen Leute. (← Kleider machen Leute. – A ruha teszi az embert.)
- Viele Köche verderben die Köchin. (← Viele Köche verderben den Brei. – Sok szakács elsózta a levest; Sok bába közt elvész a gyerek.)
- Hummer ist der beste Koch. (← Hunger ist der beste Koch. – Legjobb szakács az éhség.)
- Ein Scheck kommt selten allein. (← Ein Unglück kommt selten allein. – A baj ritkán jön egyedül.)
- Ein Bein kommt selten allein. (Vö. előző példa.)
- Wer denkt, gewinnt. (← Wer wagt, gewinnt. – Aki mer, az nyer.)

3. Közmondások a reklám nyelvében

A közmondások és a közmondás-persziflázok sajátos szerepet töltenek be a reklám nyelvében. Ott ugyanis nem az általános valóság tartalmuk a lényeges, hanem az a feladatuk, hogy széles körű ismertségük alapján felkeltsék a potenciális vevő érdeklődését és bizalmát a reklámozott termékkel szemben. Aki egy közmondást használ, számíthat arra, hogy mondandója – attól függetlenül, hogy komolyan vagy ironikusan használta a közmondást – különös nyomatékot kap (vö. Beyer/Beyer 1987: 5).

A reklámszövegek stílusát általában egyszerűség, rövideg és a ritmus biztosította jó hangzás jellemzi. Ezen stílusvonásoknak köszönhető, hogy a szlogen sokáig a vevő emlékezetében marad. Mivel a felsoroltak éppúgy a közmondás ismérvei is, ezért használják fel őket a reklámszakemberek oly sokszor szövegeik írásakor. Mivel tehát a reklámszövegek sok állandósult szó szerkezetet tartalmaznak, ezért alkalmasak arra, hogy segítségükkel frazeologizmusokat ismertessünk meg a nyelvtanulókkal.

A reklámszövegeknek az oktatásba való bevonása nemcsak a motivációt szolgálja, nemcsak a tanulók nyelvi tudását fejleszthetjük ezáltal, hanem országismereti és interkulturális ismereteket is továbbbíthatunk.

Feladat:

Mely közmondások szolgálták a következő reklámszlogenek alapját? Adja meg a közmondások jelentését is a Duden 11. kötete (Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten) alapján!

- Was sich liebt, das schützt sich. (AIDS-Werbung) (← Was sich liebt, das neckt sich.)
- Aller Anfang ist leicht mit Nixdorf. (Computer) (← Aller Anfang ist schwer.)
- Eine Hand cremt die andere. (Hautcreme) (← Eine Hand wäscht die andere.)
- Wer die Wahl hat, hat auch den Genuß! (Bier) (← Wer die Wahl hat, hat die Qual.)
- Eine kleine Camera in der Hand ist besser als eine große in der Schublade. (Fotocamera.)
- Eine kleine Camera in der Hand ist besser als eine große in der Schublade. (Fotocamera.) (← Besser ein Spatz in der Hand als eine Taube auf dem Dach.)
- Wie man sich badet, so steigt man heraus. (Heilkräuter-Ölbad) (← Wie man sich bettet, so schläft man.)
- Qualität währt am längsten. (Teppichboden) (← Ehrlich währt am längsten.)
- Magen gut, alles gut! (Arzneikräuter-Tonikum) (← Ende gut, alles gut.)
- Liegen haben kurze Beine. (Möbel) (← Lügen haben kurze Beine.)

4. Közmondás-persziflázok mint az aktuális társadalmi helyzet tükröképei

A közmondások, de főleg a közmondás-persziflázok az adott kor szellemét tükrözik vissza, így segítségükkel képet kaphatunk a kor aktuális politikai, gazdasági stb. eseményeiről, helyzetéről. Illusztrációként Németország újraegyesítésével kapcsolatos néhány politikai jelmondatot idézünk, amelyek ismert közmondások elferdítésekként keletkeztek.

Feladat:

Mely közmondások elferdítéséről van szó a következő példákban? Értelmezze a politikai jel-szavakat!

- Bleibe im Land und wehre dich täglich! (← Bleibe im Land und nähre dich redlich! – Utalás az NDK-állampolgárok áttelepülési hullámára az NSZK-ba.)
- Gehen ist Silber, Bleiben ist Gold. (← Reden ist Silber, Schweigen ist Gold. – Ösztönzés az NDK-állampolgároknak a maradásra.)
- Wer zuletzt lacht, im Westen. (← Wer zuletzt lacht, lacht am besten. – Az újraegyesítés igazi nyertesei azok, akik az NSZK-ban élnek.)
- Wer die Wahl fälscht, hat die Qual. (← Wer die Wahl hat, hat die Qual. – Utalás a választási csalásokra.)
- Wer die Marktwirtschaft ruft, muß Arbeitslosigkeit sagen. (← Wer A sagt, muß auch B sagen. – A piacgazdaság bevezetése az NDK-ban a munkanélküliség megjelenését vonta maga után.)

5. Közmondás-persziflázok a magyarban

A közmondások játékos használata, amelyet eddig megannyi német példán szemléltettünk, nemcsak a német nyelv sajátja. A magyarban is nagyon gyakori stílusesszék az új közmondások létrehozása a már meglévők játékos elferdítésével. Ezek az olykor nemcsak tréfás, hanem abszurd, groteszk és szatirikus persziflázok azért keletkeznek, mert a közmondásokban rejlő erkölcsi tartalom nem igazán illik bele korunk társadalmi valóságába.¹¹ Az elferdített közmondások sokkal inkább kifejezik a mai kor emberének életérzését.

Mivel tehát anyanyelvünkben is szép számban található közmondás-persziflázok, a magyaróra is összeállíthatunk hasonló gyakorlatokat.

A némethez hasonlóan a magyarban is kedvelt elferdítési mód a keveredés vagy összevonás (kontamináció), azaz két közmondás elegyítése.

Feladat:

Mely közmondások keveredéséből jöttek létre az alábbi közmondás-persziflázok? (Forrás az anyaggyűjtéshez: Dömötör 1989: 128; Hernádi 1976: 15.)

- Szegény ember vízzel főz, s még az ág is húzza. (← Szegény ember vízzel főz. + Szegény embert még az ág is húzza.)
- Addig jár a korszó a kútra, amíg a takaród ér. (← Addig jár a korszó a kútra, míg el nem török. + Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér!)

- Ajándék lónak túros a háta. (← Ajándék lónak ne nézd a fogát! + Közös lónak túros a háza.)
- Vak tyúk is talál szemet szemért. (← Vak tyúk is talál szemet. + Szemet szemért, (fogat, fogért.)

Feladat:

Mely közmondásaink elferdüléséről van szó a következő példákban?¹²

- Addig nyújtózkodj, amíg kinyúlsz. (← Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér!)
- Ki korán kel, az melós/álmos. (← Ki korán kel, aranyat lel.)
- Aki árt mond, mondjon bért is. (← Aki á-t mond, mondjon b-t is.)
- Amit ma megvehetsz, ne halaszd holnapra. (← Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra.)
- Jobb ma egy veréb, mint holnap egy se. (← Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.)
- Ép testben épp hogy élek. (← Ép testben ép lélek.)
- Kicsi a bors, de drága. (← Kicsi a bors, de erős.)
- Többet ésszel, mint ész nélkül. (← Többet ésszel, mint erővel.)
- Több szem többet sér. (← Több szem többet lát.)
- Tanulj tinó, úgysem lesz belőled semmi. (← Tanulj tinó, ökör lesz belőled!)

A tanulókkal kikerestethetjük O. Nagy Gábor gyűjteményéből (1976) az eredeti alakokat, és azok jelentését összehasonlíthatjuk a közmondás-persziflázs jelentésével. Megvitathatjuk, hogy az eredeti vagy a módosított közmondás tükrözi-e hitelesebben a mai kort, hogy milyen társadalmi problémákra utalnak a felsorolt új életigazságok.

Összegzés

Összegzésként annyit állapíthatunk meg, hogy az állandósult szövszerkezetek egyik fajtája, a közmondás mind a német, mind a magyar nyelvhasználatban ma gyakran inkább persziflázsokban él. Ezek az aktuális korszellemet sokkal adekvátábban tudják kifejezni, ám csak akkor bírnak igazi kommunikatív erővel, csak akkor értjük meg őket igazán, ha az alapul szolgáló közmondást fel tudjuk fedezni bennük. Az előbbieken bemutatott játékos közmondás-paródiákon alapuló feladatok a nyelvi órán – a németórán és a magyarórán egyaránt – azzal a többszörös haszonnal járnak, hogy a tanulók nyelvérzéke a nyelvi játékok felismerése által fejlődik, kreatív módon sajátíthatnak el közmondásokat, és közben napjaink gondoljaival, ellentmondásaival szemben is érzékenyebbé tehetjük őket.

JEGYZETEK

¹ Nálunk talán a legismertebbek a német frazeológiai gyűjtemények közül a 12 kötetes Duden-sorozat 11. kötete (Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten); Görner 1979, valamint Röhrich 1974 munkái. (Pontos bibliográfiai adatok az irodalomjegyzékben.)

² A német mint idegen nyelv oktatásában használt frazeológiai gyakorlókönyvek pl. Hessky 1996; Földes/Kühnert 1990; Frey/Herzog/Michel/Schütze 1979 és Herzog/Michel/Riedel 1980.

³ Mivel írásomnak nem elméleti fejtegetés a célja, nem kívánok részletesen kitérni arra, hogy a közmondások és a szorosabb értelemben vett frazeologizmusok között milyen különbségek és azonosságok vannak. Az elhatárolás kérdéséhez vö. pl. Fleischer 1982: 80 kk.; O. Nagy 1976: 12.

⁴ Vö. Lewandowski 1990: 1094 l.: „Es handelt sich um feste Wortverbindungen, die aus vollständigem bzw. formal und inhaltlich abgeschlossenen Sätzen bestehen, die bestimmte Erfahrungen, Meinungen oder Anschauungen darstellen und durch sowohl unveränderten als auch häufigen Gebrauch Gemeingut einer Sprachgemeinschaft geworden sind, z.B. *Es ist nicht alles Gold, was glänzt.*” (A közmondások állandósult szövszerkezetek, amelyek formailag és tartalmilag lezárt mondatok, s amelyek tapasztalatokat, véleményeket és nézeteket fogalmaznak meg, és a változatlan alakban és jelentésben való gyakori használat következtében egy nyelvközösség közös kincsévé váltak, pl. *Nem mind arany, ami fénylik.*)

⁵ Annál is inkább támadható a közmondások érvényessége, mert vannak egymásnak ellentmondó közmondások is, pl. *Jung gefreit hat nie gereut. – Jung gefreit hat gar oft gereut.* (vö. Fleischer 1982: 82); egy példa a magyarból: *Nem a ruha teszi az embert. – Ruha teszi az embert.* (vö. O. Nagy 1976: 584). Vö. még Detje 1995: 107.

⁶ Egy példa a közmondás jelentésének ellentétébe való fordítására: *Gut Ding will Weile haben.* (Duden 1992: 163) – *Gut Ding will Eile haben.* (Mieder 1985a I. köt.: 20)

⁷ Vö. Reding 1976: 20. A vers értelmezéséhez vö. Mieder 1985b: 87 k.

⁸ Literalizáción azt a folyamatot értjük, amikor a frazeologizmus jelentését egyes alkotóelemei jelentésének segítségével próbáljuk megfejteni, és ezáltal a frazeologizmus alkalmi szókapcsolattá válik, amelyben az alkotó szavak visszanyerik szó szerinti jelentésüket. (Vö. lat. *litera* 'betű'.) A literalizáción alapuló nyelvi játékok komikus hatása valójában a frazeológiai és a szó szerinti jelentés összjátékán nyugszik. A literalizációhoz, ill. a demotiváció és a remotiváció viszonyához vö. pl. Burger/Buhofer/Sialm 1982: 94 kk.; Földes 1991: 110; Hessky 1992: 90; Koller 1977: 12 k.

⁹ A persziflázs szó önmagában valakinek, valaminek a kigúnyolását, szellemes módon való nevetségessé tételét jelenti, ezért tartom a fenti közmondás-elferdítésekre vonatkozóan a közmondás-persziflázs terminust igen találónak. Ez a megnevezés a magyar szakirodalomban tudomásom szerint nem bevezetett. Dömötör Ákos (1989: 128) például közmondás-paródiákról beszél. A közmondás-persziflázs terminust a német szakirodalomban elfogadott ún. „Antisprichwort” magyar megfelelőjeként használom (vö. Mieder 1985a I. köt.: X).

¹⁰ A különböző modifikációs eljárásokról vö. pl. Bebermeyer/Bebermeyer 1977: 16 kk.; Burger/Buhofer/Sialm 1982: 67 kk.; Dittgen 1989: 121 kk.; Fleischer 1982: 216 kk.; Földes 1991: 107 kk.; Grassegger 1989: 146 kk.; Hessky 1992: 80 kk.; Koller 1977: 13 kk.; Schweizer 1978: 11. kk. A magyar szakirodalom vö. pl. Dömötör 1989: 128, Hernádi 1976: 14 k.

¹¹ Az elferdített közmondások keletkezésének okairól vö. pl. Mieder 1985a: X.; Mieder 1985b: 54. Hernádi (1976: 14) szerint az elferdítés visszasugárik az eredeti közmondásra, „jelentékeny kárt téve benne, (...) a szokásmondások (...) súlyukat veszítik, amint kifacsarásuk gyakorlattá válik”.

¹² A felsorolt példák forrása Szathmári 1996: 461, ahol újabb szólásainkra is találunk példát.

IRODALOM

- Bebermeyer, G./Bebermeyer, R. (1977): *Abgewandelte Formeln – sprachlicher Ausdruck unserer Zeit.* In: *Muttersprache* 87, 1–42.
- Beyer, H./Beyer, A. (1987): *Sprichwörterlexikon. Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus den deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart.* Leipzig.
- Burge, H./Buhofer, A./Sialm, A. (1982): *Handbuch der Phraseologie.* Berlin/New York.
- Der Duden: in 12 Bänden. Bd. 11 - Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Hrsg. und bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht, 1992, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.
- Detje, F. (1995): Die Bedeutung der Sprichwörter für das menschliche Handeln. In: *PROVERBIUM, Yearbook of International Proverb Scholarship.* Bd. 12, 97–118.
- Dittgen, A. M. (1989): Regeln für Abweichungen. Funktionale sprachspielerische Abweichungen in Zeitungüberschriften, Werbeschlagzeilen, Werbeslogans, Wandsprüchen und Titeln. Frankfurt am Main/Bern/New York/Paris.
- Dömötör, Á. (1989): Közmondás-paródiák. In: *Magyar Nyelvőr* CXIII. évf., 128.
- DUW = Duden Deutsches Universalwörterbuch. Hrsg. und bearb. vom Wiss. Rat u.d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von G. Drosdowski, 1989, Mannheim/Wien/Zürich.
- Fleischer, W. (1982): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache.* Leipzig.
- Földes, Cs./Kühnert, H. (1990): *Hand- und Übungsbuch zur deutschen Phraseologie.* Budapest.
- Földes, Cs. (1991): Zu den „phraseologischen Spielen” mit Eigennamenkomponenten. In: *Deutsch-Ungarische Beiträge zur Germanistik 1991.* Hrsg. von W. Biechle, Budapest, Bd. 10, 104–113.
- Frey, Ch./Herzog, A./Michel, A./Schütze, R. (1979): *Deutsche Sprichwörter für Ausländer.* Leipzig.
- Grassegger, H. (1989): Redensarten in der Fernsehwerbung. Zur Struktur und Modifikation von Idiomen in multimedialer Kommunikation. In: Gréciano, G. (ed.): *EURPHRAS 88. Phraseologie Contrastive. Actes an colloque International.* Klingenthal–Strasbourg, 12–16 mai 1988. Strasbourg 1989 (collection *Recherches Germaniques*; No. 2) 141–154.
- Hernádi, M. (1976): *Közhangszótár.* Budapest.
- Herzog, A./Michel, A./Riedel, H. (1980): *Deutsche idiomatische Wendungen für Ausländer.* Leipzig.
- Hessky, R. (1992): Grundfragen der Phraseologie. In: Ágel, V./Hessky, R. (Hrsg.): *Offene Fragen – offene Antworten in der Sprachgermanistik.* Tübingen 1992. RGL. Bd. 128, 77–93.

- Hessky, R. (1996): *Virágnyelven. Durch die Blume. Arbeitsbuch zur deutschen Phraseologie für Fortgeschrittene.* Budapest.
- Koller, W. (1977): *Redensarten. Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel.* Tübingen.
- Lewandowski, Th. (1990): *Linguistisches Wörtetbuch.* Heidelberg/Wiesbaden.
- Mackensen, L. (1985): *Zitate – Redensarten – Sprichwörter.* Stuttgart.
- Mieder, W. (1975): *Sprichwörter im modernen Sprachgebrauch.* In: *Muttersprache* 85, 97–115.
- Mieder, W. (1985a): *Antisprichwörter.* Wiesbaden.
- Mieder, W. (1985b): *Sprichwort, Redensart, Zitat. Tradierte Formelsprache in der Moderne.* Bern/Frankfurt/ am Main/New York.
- Mieder, W. (1985c): *„Honig klebt am längsten“. Das Anti-Sprichwörterbuch.* München.
- O. Nagy G. (1976): *Magyar szólások és közmondások.* Budapest.
- Reding, J. (1976): *Ach und Krach Texte.* Balve.
- Schweizer, B.-M. (1978): *Sprachspiel mit Idiomen. Eine Untersuchung am Prosawerk von Günter Grass.* Zürich.
- Szathmári, I. (1996): *Újabb szólásainkról.* In: *Magyar Nyelv* XCII. évf., 458–461.

NANSZAKNÉ DR. CSERFALVI ILONA

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Debrecen

A hollandok így csinálják

Az iskolák növekvő, törvényben garantált önállósága a pedagógiában is remélhető szemlélet-változást, gyakorlatot igényel, amely(ek) összhangba hozható(k) a kívánatos társadalmi fejlődéssel, a helyi sajátosságokkal, a tanulók szükségleteivel, igényeivel. Ezt tapasztaltuk a Holland-Magyar Oktatásközvetítő Intézet közreműködésével szervezett tanulmányúton. A holland iskolák célja a korszerű, változásokra érzékeny, nyitott, önismeretet magába foglaló műveltség, a stabil értékrendre épülő erkölcsi tartás, a problémaérzékenység és az autonómia biztosítása. Fontos továbbá a belső egyensúly és harmónia, a többi emberrel való együttézés, kapcsolatteremtés, a „mindennapi kultúráltság” és az állampolgárrá nevelés.

Az iskolának tehát arca van, ehhez alkalmazkodik az új tanár, ilyenek az iskolagyűlések, nyomon követhető a tanárok ars poeticája, nem játsszák ki a tanárok egymást, lelkesen végzik munkájukat, s ez a diákokra is átsugárzik. Az órán fegyelem van, a gyerek hamar megtanulja, a fegyelem örömforrás. Sok az önálló tevékenység, az önálló időbeosztás és a hasznos tevékenység. Az igazságos értékelés a „fair play” játékszabályai szerint működik. Nagy becsben tartják a demokráciát, nem keverik a felnőtt- és a gyermekszerepeket. A gyermek nem zavarhatja a felnőttet feleslegesen, de kérdéseket tehet fel, véleményt mondhat. A gyereket először figyelni tanítják meg, azután hozzászólni, majd felelősségre és kooperációra. A kölcsönös tiszteleten alapuló együttműködés alapvető. A tanár mindig a gyerek rendelkezésére áll, függetlenül attól, hogy az ő osztályába jár-e.

Minden intézményben működik a Beleszólási Tanács, ahová választás útján vagy automatikusan kerül a jelölt. Jó kapcsolatot alakít ki a támogatókkal, az osztály, az iskola tanulóival, akiket képvisel. Lényeges kérdésekben konzultál társaival, visszaigazolást ad a Beleszólási Tanács munkájáról, ahol a tanulókat legjobban érdeklő témákat beszélnek meg. A Beleszólási Tanácsban a tanulók mellett részt vesznek a tanárok, a szülők, akik hatást gyakorolnak az iskolavezetés döntéseire. Az iskolai újság arra szolgál, hogy a tanulói képviselők beszámoljanak a saját érdekképviseleti munkájukról, információkat gyűjtsenek és adjanak a megvitatott kérdésekről, eredményekről. Az újság